

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE OSMANLI DEVLETİ ARASINDA 1795 YILINDA İMZALANAN DENİZCİLİKLE İLGİLİ DOSTLUK VE İŞBİRLİĞİ ANTLAŞMASI

Prof. Dr. Sezer İLGİN¹, Doç. Dr. Levent KIRVAL² & Dr. Tamer YALÇIN

ÖZ

Asırlarca hüküm sürmüş Osmanlı Devleti birçok uluslararası antlaşma yapmış olup bunların önemli bir bölümü de denizcilikle ilgilidir. III. Selim'in tahtta bulunduğu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Osmanlı Devleti kontrolünde bulunan Cezayir, Trablusgarp ve Tunus'un yerel idarecileriyle denizcilikle ilgili olarak imzaladığı dostluk ve işbirliği antlaşmaları da bunlardan bazılarıdır. Bu antlaşmalar ile ABD, Osmanlı Devleti'nin yerel idarecilerine gemilerinin serbest dolaşımı için harç vermeyi kabul etmiş oluyordu. 1786 yılında bağımsız Fas ile ABD arasında yapılan antlaşmadan sonra, 1795 senesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı Cezayir Dayısı ile ABD arasında yapılan antlaşma, ABD tarihinde İngilizce dili dışında bir dilde imza edilen ikinci antlaşmadır.

5 Eylül 1795 günü ABD Kongresi heyetini temsilen Joseph Donaldson ve Osmanlı Devleti Cezayir Dayısı Hasan Paşa arasında denizcilikle ilgili bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile ABD, Cezayir'in elinde bulunan esirlerin bırakılması için yüklü bir kefaret/fidyeye ödeyecek, ayrıca gemilerinin Akdeniz'de serbest ticaret yapabilmesi için de harç ödeyecekti. ABD ile Osmanlı Eyaletleri arasındaki antlaşmalar yabancı literatürde 'Berberi Antlaşmaları' olarak geçer ve bu makalenin konusunu oluşturan antlaşma 1795

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

¹ İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi Öğretim Üyesi.

² İstanbul Teknik Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi Öğretim Üyesi.

yılında ABD ile Osmanlı Devleti'nin Cezayir Dayısı Hasan Paşa arasında imza edilen antlaşmadır. Söz konusu antlaşmanın incelenmesi bugüne ışık tutması ve yüzyıllar içinde denizcilik politikasında ve deniz hukukunda nelerin değiştiğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Osmanlı Devleti, Deniz Hukuku, III. Selim Dönemi, Akdeniz, Garp Ocakları

ABSTRACT

In its centuries of rule, the Ottoman Empire has signed several international treaties and a quite number of them have been marine and maritime related. The treaties that are signed with the regional rulers of Algeria, Tunis and Tripoli during the reign of Selim III by the United States of America (USA) are such of those. With these treaties, the USA has accepted to pay dues to the Ottoman State for the free sail of its vessels in the Mediterranean. The treaty that is signed between the regional ruler of Algeria and the USA in 1795, following the treaty signed between Morocco and the USA in 1786, is the second treaty that is signed in a language other than English in the American history.

On 5th of September 1795, a friendship and collaboration agreement has been signed between Ottoman State's Algeria ruler Hasan Pasha and the US Congress representative Joseph Donaldson. According to this treaty, the USA would make a big amount of payment to the Ottoman State for the freeing of American prisoners and free sail of its vessels in the Mediterranean. In literature, these treaties between the Ottoman State and the USA are named as 'Barbary Treaties' and this article focuses on the treaty signed in 1795 between Ottoman State's Algeria ruler Hasan Pasha and the USA. The analysis of this treaty is quite important to understand the current state of affairs in the Mediterranean and what has changed in the maritime policy and maritime law in the past centuries.

Keywords: USA, Ottoman Empire, Selim III, Maritime Law, Mediterranean, Northern Africa Corps

GİRİŞ

III. Selim'in tahtta bulunduğu dönemde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Osmanlı Devleti kontrolünde bulunan Cezayir, Trablusgarp ve Tunus'un yerel idarecileriyle denizcilikle ilgili dostluk ve işbirliği antlaşmaları imzalamıştır. Bu antlaşmalar ile ABD, Osmanlı Devleti'nin yerel idarecilerine gemilerinin serbest dolaşımı için harç vermeyi kabul etmiş oluyordu. 1786 yılında bağımsız Fas ile ABD arasında yapılan antlaşmadan sonra, 1795 senesinde Osmanlı Devleti'ne bağlı Cezayir Dayısı ile ABD arasında yapılan antlaşma, ABD tarihinde İngilizce dili dışında bir dilde imza edilen ikinci antlaşmadır.

5 Eylül 1795 günü ABD Kongresi heyetini temsilen Joseph Donaldson ve Osmanlı Devleti Cezayir Dayısı Hasan Paşa arasında denizcilikle ilgili bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile ABD, Cezayir'in elinde bulunan esirlerin bırakılması için yüklü bir kefaret/fidyeye ödeyecek, ayrıca gemilerinin Akdeniz'de serbest ticaret yapabilmesi için de harç ödeyecektir. ABD ile Osmanlı Eyaletleri arasındaki antlaşmalar yabancı literatürde 'Berberi Antlaşmaları' olarak geçer.

18. yüzyılın sonlarına kadar Kuzey Afrika'nın Fas haricindeki kısmı Osmanlı Devleti egemenliğindedir. Bu topraklarda kurulan yerel idareye Osmanlı Devleti Garp Ocakları adını veriyordu ve savaş zamanında Garp Ocakları İstanbul'u destekliyordu. Tunus, Cezayir ve Trablusgarp eyaletleri olarak isimlendirilen Kuzey Afrika toprakları Osmanlı Devleti için stratejik önem taşımaktaydı. Bu topraklar Sultan'a bağlı olmakla birlikte, yerel olarak otonomdu her bir eyaletin kendi Divânı bulunmaktaydı. Divân'ın başında ise Dayı adı verilen bir yerel yönetici Sultan'a bağlı olarak bu coğrafyayı yönetmekteydi. İstanbul'dan

gönderilen valiler de bu eyaletlerde bulunmasına rağmen, yerel idare Osmanlı Devleti'nce Dayı isimli yöneticilere bırakılmış durumdaydı. Ancak, Dayı Sultan'a tüm kararlarını vali aracılığı ile tasdik ettirmek zorunda idi.

ABD 1700'lü yılların sonundan itibaren Akdeniz'de ticaret gemileri gezdirme hedefiyle hareket etmeye başlamış ve bu bölgede ticaret yapmak için faaliyetlerini arttırmıştır. İngiltere'den bağımsızlığını kazanan ABD iktisaden güçlenmek için Cebelitarık'tan geçerek zamanın zengin Akdeniz iç limanlarına yönelme hedefini gütmeye başlamıştır. Ancak, bölgede güçlü olan Osmanlı Devleti Amerikan gemilerini ele geçirmeye, batırmaya ve denizcilerini tutsak etmeye başlamış, kendi egemenlik alanında bu serbest dolaşıma müsaade etmeyeceğini göstermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin bilgisi dâhilinde Cezayir Dayısı ile ABD arasında denizcilik alanında bir dostluk ve işbirliği antlaşmasının imzalanması görüşmeleri başlamış ve 5 Eylül 1795 günü bu antlaşma imza edilmiştir. Söz konusu Antlaşma 7 Mart 1796'da Amerikan Kongresi'nde onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Gerek o tarihteki koşulların ve ülkeler arasındaki deniz alaka ve menfaatlerinin yeterince değerlendirilebilmesi ve gerekse Osmanlı Türkçesiyle imzalanmış antlaşmanın üzerine İngilizce yapılan tercümelerinin ne derece gerçeği yansıttığının tespiti için antlaşmanın İngilizce şerhli metninin detaylı incelenmesinde yarar görülmektedir.

II. İNCELEME

A) ANTLAŞMANIN DİLİ VE USULÜ

Antlaşmanın asıl metni Osmanlı Türkçesi'dir. Bu husus antlaşmanın başındaki giriş bölümünde açıkça belirtilmiştir. Orjinal metin üzerine yazılmış bulunan antlaşma hükümlerinin İngilizce tercümeleri ise, taraflarca karşılıklı olarak değil,

antlaşmaya ABD adına katılan ve görüşmelerde bulunan Joseph Donaldson tarafından imza altına alınmış durumdadır.

Antlaşmanın incelenmesinde, bu antlaşmanın şartları tarafların özgür iradesiyle tartışılarak belirlenmiş bir antlaşma olmadığı, Osmanlı hükümdarı tarafından bölgesel yöneticisine verilmiş bir talimat çerçevesinde tek taraflı olarak hazırlanıp karşı tarafa verildiği, karşı tarafın bu metni kabul edip etmeme hakkının bulunduğu, (elbette kabul etmemesi durumunda sonuçlarına da katlanmak zorunda olduğu) ancak tartışarak metni değiştirme imkânının da olmadığı görülmektedir.

Zira, Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle yaptığı diğer Uluslararası Antlaşmalara benzer şekilde bu antlaşma da, devletin yabancı devlete “Aman” vermesi şeklinde hayata geçmiştir. Söz konusu antlaşmanın da Padişahın direktifiyle hazırlanmış olduğu, Cezayir Dayısı aracılığıyla ABD temsilcilerine ulaştırıldığı ve kabul edip etmemeleri kendilerine bırakıldığı, antlaşmanın içeriği ile ilgili esasa hakkında bir müzakereye veya değişikliğe imkân ve izin verilmediği anlaşılmaktadır.

Antlaşmanın 1. maddesinde, işbu antlaşmanın “*Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ve vatandaşları ile Cezayir Dayısı Hasan Paşa ve onun Divanı, tebaası ve gemileri arasında*” yapıldığı şeklinde bir beyan yer almaktadır. İngilizce metin bu olmakla birlikte, antlaşmanın Osmanlı Türkçesi'ndeki orijinal metninde bu konuda “Bu belge, dünyanın hâkimi, denizlerin ve karaların hükümdarı, kralların efendisi, sultanların sultanı, imparatorlar imparatoru, Sultan Mustafa Han'ın oğlu, Sultan Selim Han'ın dikkatli nazarları altında imzalanmıştır. Allah, O'nun hükmünü daim kılsın.” şeklinde bir giriş kısmı yer almakta, tarafların o tarihteki güç ve konumlarını

gösteren bu çok önemli açıklamanın ise İngilizce metinde yer almadığı görülmektedir.

Bu çerçevede, bu antlaşmanın Cezayir Dayısı ile münferiden değil, Osmanlı hükümdarının müsaadesi ve talimatıyla ile bir Osmanlı devleti yerel yöneticisi ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Bundan da Osmanlı hükümdarının o tarihte kendisini ABD’li yöneticilerle eşit seviyede görmediği, daha üst bir seviyede gördüğü ve muhatap almadığı anlaşılmaktadır.

B) ANTLAŞMANIN AMACI

Antlaşmanın amacı 1. maddede yer almış olup; *“Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ve vatandaşları ile Cezayir Dayısı Hasan Paşa ve onun Divanı, tebaası ve gemileri arasında sağlam ve samimi bir Barış’ın tesis edilmesidir. Ayrıca, ‘her iki devletin tebaasının birbirlerine saygı ve nezaket içinde davranmaları”* gerektiği ifade edilmektedir.

Antlaşmanın metinde yer alan amacı bu olmakla birlikte, aşağıdaki bölümlerden de görüleceği üzere, öncelikli olarak Cezayir Dayısı’nın elinde tutsak bulunan Amerikalı esirlerin ABD’nin fidye ödemesi karşılığında serbest bırakılması ve ABD’nin Akdeniz’de gemi gezdirebilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

C) ESASA İLİŞKİN OLARAK ANTLAŞMADA YER ALAN DÜZENLEMELER

Antlaşmayla o tarihteki askeri, siyasi ve ticari koşullara göre gerek kamu hukukuna gerekse özel hukuka ilişkin bir takım düzenlemelerin getirilmiş olduğu görülmekte ve bu sebeple de söz konusu düzenlemelerin kamu ve özel hukuk olarak iki ayrı bölümde incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

1- Kamu Hukuku'na İlişkin Düzenlemeler

a) Savaş Gemilerine İlişkin Düzenlemeler

i. Gemilerin Dokunulmazlığına İlişkin Olarak

Savaş gemilerinin dokunulmazlığına ilişkin olarak antlaşmanın 3. maddesinde “Savaş gemileri de dâhil her iki devletin gemileri, birbirlerini herhangi bir engelleme ve tacizde bulunmadan geçecekler ve her iki devlet gemilerinde taşınan tüm yükün, para veya yolcularının dokunulmaz olduğu düşünülerek, rahatsız edilmeden geçişlerine müsaade edilecektir” şeklindeki ifadeyle gemiler ve içindekilere bir geçiş serbestisi ve dokunulmazlık getirilmiştir.

ii. Gemilerin Satışına Müsaade Edilememesine İlişkin Olarak

Madde 9’da “Eğer Berberi devletlerinden (Cezayir, Tunus, Libya, Fas) biri Kuzey Amerika Birleşik Devletleri ile savaşacak olursa, bir Amerikan gemisini ele geçirdiğinde tebaamızdaki herhangi bir limana götürülecek, geminin satılmasına müsaade edilmeyecek ancak limandan gerekli kumanyalarını tedarik etmesine izin verilecektir” hükmüyle de ABD’ye ait savaş gemilerinin ele geçirilmesi halinde izlenecek yol belirlenmiştir.

Aynı konuda antlaşmanın 7. maddesinde de savaş ve ticaret gemileriyle ilgili ortak düzenleme getirilmiştir. Buna göre, “Cezayirliler, her ne olursa olsun bir bahane ile bir savaş gemisini veya ticaretini sekteye uğratacak kapasitedeki bir ticaret gemisini Kuzey Amerika Birleşik Devletleri ile savaşan diğer bir devlete satmayacak veya vermeyecektir” denilerek Kuzey Amerika Birleşik Devletleri’nin Akdeniz’deki mevcut düşmanlarına karşı savaş gemileri ile ticari faaliyetlerinde bir denge sağlamaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

*iii. Gemi Yüklerinin Kontrolü ve Ziyarete İlişkin (Boarding)
Düzenlemeler*

Madde 4’de “Hükümrancılık alanımızda tüm savaş gemileri, Birleşik Devletler vatandaşlarının ticaret gemileriyle karşılaştıklarında, ticaret gemilerini kürekçilerle beraber sadece iki personelin gemiyi ziyaret etmesine müsaade edilecektir. İzin verilen personel gemiye çıkarak söz konusu gemide bir arama yapmaksızın kaptanın pasaportunu kontrol ettikten sonra hızlıca gemiden ayrılarak bir engellemede bulunmaksızın geminin yoluna devam etmesine müsaade edilecektir. Kuzey Amerika Birleşik Devletleri’ne ait savaş gemileri, Cezayirli Kruvazörlerle karşılaştığında hükümrancılık alanımızdaki Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğundan alınan sertifika ve pasaportlar görülerek, rahatsızlık vermeden gemilerin yoluna devam etmesine müsaade edilecektir. ABD vatandaşlarının mülkü olan gemiler için pasaport alınmasına ihtiyaç yoktur, pasaporta sahip ABD gemilerine ise 18 aylık bir sürede gemilerini faal hale getirmeleri için zaman tanınacaktır” şeklinde yapılan düzenlemeyle Osmanlı savaş gemilerinin hükümrancılık alanında ABD ticaret gemileriyle karşılaştığındaki uygulamalar hüküm altına alınmıştır.

İlaveten, 5. madde de “*Hükümrancılık alanımızdaki her bir Kruvazör komutanına, Kuzey Amerika Birleşik Devletlerine ait gemilerde uyruğu veya tebaası ne olursa olsun kişileri sorgulamak veya istenilen bir şeyi itiraf ettirmek maksadıyla ölüm cezası ve kötü muamele yapılmasına müsaade edilmeyecektir*” hükmü, Osmanlı savaş gemisi komutanlarına/reislerine ABD’ye ait gemilerde bulunan kişilerle ilgili davranış tarzlarının ne şekilde olacağı ve sınırlarının ne olduğu hakkında çizilen bir çerçeve niteliğindedir.

Bu düzenleme halen ziyaret (visit / *boarding*) ile ilgili olarak 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesinin madde 110'da yer alan azami dikkat ve nezaket kuralının yüzyıllar öncesinden bir ölçüde uygulamaya başlandığının göstergesidir.

b) Vergi ve Harçlara İlişkin Düzenlemeler

Vergi ve harçlarla ilgili olarak madde 2 “Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarına ait tüm gemilere, tebaamızla veya devletimizle barış halinde olan ve hükümrânlık alanımızda bulunup gümrük müdürlüğümüze olağan vergilerini ödeyen ülkelerin vatandaşlarıyla ticaret yapabilmeleri için devletimizin çeşitli limanlarına giriş hakkı verilmiştir. Bu ticaret esnasında, indirilen ve satılmayan tüm mallar gemiye tekrar yüklenirken herhangi bir vergi ödenmeyecektir. Ayrıca devletimiz bünyesinde, tüm bahriye ve askeri malzemenin örneğin barut, kurşun, demir, sülfür, ahşap, kereste, katranlı saha inşası için reçine, petrol yağı, (ya da diğer isimli malzemenin) gemiye indirilmesinde veya yüklenmesinde veya satışında bir vergi alınmayacaktır” düzenlemesiyle ABD uyruklu ticaret gemilerine Osmanlı tebaasında bulunanlarla ticaret yapabilme serbestisi getirilirken çeşitli limanlara giriş izni verilerek rahatça ticaret yapabilmelerine olanak sağlanmış olduğu görülmektedir.

Yine aynı konuda 10. madde de “Kuzey Amerika Birleşik Devletlerine ait gemilerden biri başka bir devletle savaşacak olursa, gemilerindeki yüklerinin tebaamızdaki limanlara gönderilmesine, burada gümrük vergisi ödemeksizin satılmasına izin verilecek ve tüm gemilerin yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını piyasa değerlerine göre satın almak suretiyle karşılamalarına müsaade edilecektir” ifadesiyle ABD'nin başka bir devletle savaşması halinde gemilerindeki yüklerin durumuna ve ayrıca gemilerin ihtiyaçlarının karşılanması konusuna açıklık getirilmiştir.

c) Köle ve Esirlerin İadesine İlişkin Düzenlemeler

Köle ve esirlerin iadesi konusunda antlaşmanın 11. maddesinde “*Tebaamızdaki kölelerden gemilere kaçan olursa söz konusu gemiler derhal geri dönecektir. Kaçan, halkın arasına gizlenen, bulunamayan veya kaçak durumdaki köleler için hiçbir mazeret ileri sürülmeyecektir*” şeklinde bir hüküm yer almaktadır.

Yine bu konuda madde 12’de “*Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları bir köleyi iradesinin dışında kardeşi dahi olsa kölenin sahibi köleyi zorlarsa bile parasını ödeyerek satın alamaz, ancak tüm bu anlaşmalar tarafların rızası ile yapılmalıdır. Tebaamızdaki Kruvazörler tarafından düşman gemisindeki bir Amerikan vatandaşı alındığında, geçerli bir pasaportu olduğunu kanıtlayanlar derhal serbest bırakılacak. Buna karşılık, hükümlerlik alanımızda pasaportu olmayanlar ve onların mallarının tebaamızın yasal ganimetleri olduğunu düşünülecektir zira tebaamız, dostlarını pasaportlarından tanımaktadır*” hükmüyle de o zamanın şartlarına göre köle ve esirlere ilişkin düzenleme ortaya konmuştur.

Bu düzenlemelerle köle ve esirlerle ilgili olarak o tarihte ABD’de dahi henüz başlamamış olan köleliğin kaldırılması ve kölelere özgürlüklerine kavuşturulması görüş ve ideolojisinin burada ifadesini bulduğu ve Osmanlının ve onun yerel temsilcisi olan Cezayir Dayısının “*kölelerin kendi istekleri dışında bir ABD vatandaşının kardeşi dahi olsa, parasını bile ödese satın alınamayacağı*” hükmünü getirerek bu konudaki düşüncelerini o dönemde açıkça ortaya koyduğu görülmektedir.

d) Müsadereye, Gemi ve Yüklerine El Koymaya İlişkin Düzenlemeler

ABD vatandaşlarının satın aldıkları malların müsadere edilip edilmemesi hususu antlaşmanın 8. maddesinde “*Cezayirlilerce el konulan Kuzey Amerika Birleşik DEHUKAMDER - Cilt: 1/Sayı: 1/Yıl: 2018, s. 133-149*

Devletleri vatandaşlarının satın aldıkları mallar, tebaamızdaki Kruvazörler tarafından tekrar müsadere edilmeyecek, sonra denizde pasaportu olmasa dahi tebaamızdaki Konsolosluğun sertifikası, pasaportun temin edilmesine kadar yeterli sayılacaktır” şeklinde düzenlenmiştir.

Ayrıca madde 19’da “*Cezayir Kruvazörleri bir gemiyi ele geçirdiklerinde Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları gemide mevcutsa, gerekli kanıtlara sahip iseler kendileri ve eşyaları derhal tahliye edilecek ve Birleşik Devletler gemileri bir devletin gemisini savaşta ele geçirirse tebaamız vatandaşları gemide bulunduğu takdirde yine aynı şekilde davranılacaktır”* ifadesiyle de savaş zamanında Cezayir tarafından ele geçirilen gemilerdeki ABD vatandaşları ile ABD tarafından ele geçirilen başka devletlere ait gemilerdeki Osmanlı tebaasında bulunanların durumuna ve tarafların hareket tarzına ilişkin düzenleme hüküm altına alınmıştır.

e) Savaş Gemilerinin İkmaline İlişkin Düzenlemeler

Savaş gemilerinin ikmalinin nasıl tamamlanacağı antlaşmanın 11. maddesinde “*Tebaamızdaki limanlarda demirlemiş Kuzey Amerika Birleşik Devletlerine ait savaş gemilerinin tamamı olağan yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını limanlarımızdan karşılayacaklardır”* şeklinde belirlenmiş olup ABD savaş gemilerinin yiyecek içecek gibi günlük ihtiyaçlarının Osmanlı tebaasındaki limanlardan karşılanmasına izin verilmiştir.

Yine gemilerin limana giriş ve burada kalışları ve ikmaline ve kumanya teminine ilişkin olarak da Madde 20’de “*Kuzey Amerika Birleşik Devletlerine ait bir savaş gemisi limanlarımızdan birinde demirliyken Konsolosluk, Cezayir Dayısını geminin varışıyla ilgili bilgilendirecek ve aynı şekilde limana döndüğünde 21 pare top atışıyla selamlanacak, gemi de aynı sayıda top atışı mukabil selam verecek, ve Cezayir Dayısı, gemiye teamüllere göre karşılıksız kumanya*

gönderecektir” hükmüyle ABD savaş gemileriyle ilgili hareket tarzları belirlenmiştir.

f) Cezai ve İdari Düzenlemeler

Antlaşmanın 16. maddesinde cezai ve idari yaptırımlar göze çarpmaktadır. Bu kapsamda madde 16 “Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarından herhangi biri, bir kişiyi öldürür, yaralar veya hükümlanlık alanımızda ayaklanma çıkarırsa, daha ağır olmamak kaydıyla bir Türk gibi cezalandırılacaktır ve Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları yukarıdaki gibi bir durumda hapisten kaçacak olursa, Konsolosluk bu kişiden sorumlu olmayacaktır” şeklindeki düzenlemeyle ABD vatandaşlarının işleyecekleri suçlarla ilgili ve aynı zamanda hapisten kaçmaları durumunda karşılaşılabilecekleri cezai ve idari yaptırımlar düzenlenmiştir.

g) Yargı Yeri ve Usulüne İlişkin Düzenlemeler

Antlaşmanın 15. maddesine bakıldığında olası uyuşmazlıkların çözümüne yönelik yargı yeri ve izlenecek usulün belirlendiği görülmektedir. Şöyle ki; “Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları ile tebaamız arasındaki hukuki uyuşmazlık ve davalar, Dayı tarafından kişisel olarak kararlaştırılacaktır. Birleşik Amerika vatandaşları arasında meydana gelen uyuşmazlıklar ise, Konsolosluk tarafından tebaamız hukukunun dışında değerlendirilerek kararlaştırılacaktır” hükmüyle ABD ve Osmanlı tebaası arasındaki uyuşmazlıklarda Cezayir Dayısının tek karar verici makam olduğu dikkat çekici iken ABD vatandaşlarının kendi aralarındaki uyuşmazlıkların çözümü konusunda herhangi bir zorlamanın olmadığı bu konunun ABD Konsololuğuna bırakıldığı anlaşılmaktadır.

h) Konsolosluğun Dokunulmazlığı ve Kişisel Güvenlik ve Özgürlükler ile İlgili Düzenlemeler

Antlaşmanın 17, 18 ve 21. maddeleri Konsolosluk dokunulmazlığının ve kişisel güvenlik ve özgürlüklerin teminat altına alındığı maddelerdir. Bu kapsamda, Madde 17 “*Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğunda, kişilerin şahsi ve hane halkı güvenliğini temin edilecek ve kişilerin kendi evindeki gibi dini özgürlüklerini yaşamaları sağlanacaktır. Aynı dine mensup tüm kölelerin ibadet saatlerinde söz konusu Konsolosluk binasına gitmeleri engellenmeyecektir. Konsololuğa, hükümlerlik alanımız içinde dilediğince seyahat etme özgürlüğü verilecek ve kişisel güvenlikleri temin edilecektir. Dayı, serbest ehliyetle yol güzergâhımızda seyir yapan uygun olduğu düşünülen gemiye çıkabilecektir. Bu durumda Konsolosluk, kendi tercümanını ve brokerini görevlendirecektir*” şeklinde bir son derece açık bir düzenleme getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında 1961 tarihli Viyana Sözleşmesinin 22. maddesinde yer alan diplomatik dokunulmazlıkla ilgili düzenlemesine benzer bir düzenlemenin de o tarihte bu belgede yer aldığı görülmektedir.

Madde 21’deki “*Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu, kendisinin ve ailesinin kullanımına yönelik yabancı ülkelerden getirdikleri mallar için vergi ödemesine gerek yoktur*” hükmüyle Konsolosluk dokunulmazlığı ve kişisel özgürlüklerden bahsedilirken Madde 18’deki “*İki devlet arasında bir savaş başladığında Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu ve söz konusu devlet vatandaşları kendilerince uygun olan gemilere kendilerini ve eşyalarını rahatlıkla bindirebileceklerdir*” ifadesiyle kişisel özgürlüklerin teminat altına alındığı görülmektedir.

i) Antlaşmanın İhlaline ve Savaş İlanına İlişkin Düzenleme

Antlaşmanın ihlaline ve savaş ilanına ilişkin düzenleme Madde 22’de karşımıza çıkmaktadır. Buna göre; *“Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları ile tebaamız arasında bir kargaşa çıkacak olursa veya bu antlaşmanın herhangi bir maddesi ihlal edilecek olursa, hemen savaş ilan edilmeyecek, ancak her şey düzenli olarak araştırılacak, zarar gören tarafın zararı karşılanacaktır”* düzenlemesiyle ABD ve Osmanlı tebaası arasındaki ilişkilerin bozulma ihtimaline karşı izlenecek yol haritası belirlenmiştir. Bu düzenlemeyle antlaşmayı ihlal etmesi ihtimali bulunan ABD’ye bir şans daha tanınması istenmekte ve Cezayir/Osmanlı tarafından hemen savaş ilan edilmemesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Bundan da sözleşmenin yapıldığı tarihte tarafların konumları ve güç durumları açıkça ortaya çıkmaktadır.

2- Deniz Ticaret Hukuku’na İlişkin Düzenlemeler

a) Ticari Faaliyette Bulunmaya İlişkin Düzenlemeler

Ticari faaliyetler ile ilgili olarak antlaşmanın 2. maddesindeki *“Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarına ait tüm gemilere, tebaamızla veya devletimizle barış halinde olan ve hükümlerlik alanımızda bulunup gümrük müdürlüğümüze olağan vergilerini ödeyen ülkelerin vatandaşlarıyla, ticaret yapabilmeleri için, devletimizin çeşitli limanlarına giriş hakkı verilmiştir”* hükmü ile ABD vatandaşlarına ait gemilerin Osmanlı tebaasındaki limanlarda ticaret yapmak üzere giriş iznine sahip olabildikleri görülmektedir.

Bununla beraber, 3. madde de *“Her iki devletin gemileri, birbirlerini herhangi bir engelleme ve tacizde bulunmadan geçecekler ve her iki devlet gemilerinde taşınan tüm yükün, para veya yolcularının dokunulmaz olduğu düşünülerek, rahatsız edilmeden geçişlerine müsaade edilecektir”* ifadesiyle ticari

faaliyetlerde her iki devlet gemilerinin birbirleriyle olan münasebetlerindeki serbestlik konu edilmiştir.

Ayrıca 14. madde de “Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşları, kendi istekleri dışında mal satın almak zorunda olmayıp, buna karşılık diledikleri malı satın almakta serbesttirler. Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Konsolosluğu veya diğer devlet vatandaşları, kendi devletlerince imzalanmış borç sözleşmelerinden önceden yazılı bir beyanda bulunmadıkça yükümlü değildir. Cezayir Dayısı, Amerikan gemilerinin birinden hükümranlılık alanında veya Türkiye’de navlun istediğinde söz konusu gemi ticari faaliyette bulunmasa dahi iki devlet arasındaki dostluğun sonucu olarak aynı navlunu teklif eden devletlere göre bir öncelik bekler” denilmek suretiyle ABD vatandaşlarının Osmanlı limanlarındaki ticari faaliyetleri esnasında uymak zorunda oldukları kuralların çerçevesi çizilirken onlara bölgede ticari faaliyet yapabilmeleri bağlamında bir imkân sağlanmış olmaktadır.

b) Kurtarma Yardıma İlişkin Düzenlemeler

Antlaşmanın 6. maddesinde Kurtarma Yardıma ilişkin düzenlemeler karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; “Eğer Kuzey Amerika Birleşik Devletleri’ne bağlı gemilerden biri, hükümranlılık alanımızdaki sahillerde karaya oturursa, tebaamızdaki mümkün olan her yardımı alacaklardır. Gemi enkazından kurtarılan tüm yükün gümrük müdürlüğüne herhangi bir vergi ödmeden başka bir gemiye yüklenmesine izin verilecektir” denilerek ABD’ye ait gemilerden birinin Kurtarma Yardıma ihtiyacı olduğunda gerekli desteğin verileceği ve gemide taşınan yükün herhangi bir ilave vergiye tabi olmadan başka bir gemiye yüklenmesine müsaade edileceği hüküm altına alınmıştır.

Bu madde de gemilerin niteliğinden, bunların savaş gemisi mi yoksa ticaret gemisi mi olduğu açıklanmamış bulunmaktadır. Ancak madde metninde

“kurtarılan yüklerden ve gümrük ve vergi işlemlerinden” söz edilmiş olması nedeniyle, bu düzenlemenin esas itibarıyla ticaret gemilerini kapsadığı ancak savaş gemilerine de uygulanabileceği değerlendirilmektedir.

3- Ahkâm-ı Şahsiye’ye İlişkin Düzenlemeler

Madde 13’de yapılan düzenlemeyle; ABD vatandaşlarından Osmanlı tebaası sınırları içerisindeyken hayatını kaybeden biri olursa, vefat eden kişinin ve mallarının durumu ve bu konuda yapılması gereken işlemler sıralanmış bulunmaktadır.

Bu kapsamda söz konusu maddede yer alan “Kuzey Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarından biri tebaamız sınırları içerisinde ölecek olursa Dayı ve tebaası, hayatını kaybetmiş kimsenin mallarıyla ilgili bir engel çıkarmayacak, ancak Konsolosluğun derhal talimatı olmadıkça tahliye edilmeyecek, eğer Konsolosluk yoksa kanuni temsilcisinin talebi gelinceye kadar güvenilir bir yerde muhafaza edilecek, mallar geri verildiğinde ne Dayı ne de Divanı bir engellemede bulunmayacaktır” şeklindeki ifadeyle vefat etmiş ABD vatandaşlarının mallarıyla ilgili olarak izlenecek yol belirlenmiştir.

SONUÇ

Yukarıdaki açıklamalardan da görüleceği üzere Denizcilik alanında 5 Eylül 1795 tarihinde Osmanlı Hükümdarının izniyle Cezayir yöneticisi (Dayısı) arasında yapılan bu antlaşma ABD’nin ve Osmanlı Devleti’nin o tarihteki konum ve güçlerini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu antlaşmanın şartları tarafların özgür iradesiyle tartışılarak belirlenmiş bir antlaşma olmayıp, Osmanlı Sultanı tarafından bölgesel yöneticisine verilmiş bir talimat çerçevesinde tek taraflı olarak hazırlanarak diğer tarafa verildiği, bu tarafın metni tartışarak değiştirme imkânının da olmadığı görülmektedir.

Osmanlı Türkçesiyle yazılan bu antlaşma ABD karşısında Osmanlı Devleti'nin gücünü göstermekte, bu makalede inceleme konusu yapılan İngilizce tercümede ise, Osmanlı Devleti'nin gücünü ortaya koymaktan kaçınıldığı anlaşılmaktadır.

Bu antlaşma o tarihlerde Akdeniz'de şüpheye yer bırakmayacak şekilde Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğunu göstermekte, Osmanlı Devleti'nin ve bölgesel yöneticilerinin izni dışında hiçbir yabancı bayraklı geminin bu bölgede faaliyette bulunamayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

Antlaşma ayrıca, daha sonraki yüzyıllarda yapılan benzer antlaşmalara da örnek olmuş, ayrıca, Osmanlı Devleti'nin denizciliğe bakışı ve denizciliğin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan önemi konusundaki görüşlerinin oluşmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. Denizcilikle ilgili bölgesel strateji ve taktik geliştirilmesinde ve sonraki yüzyıllarda oluşacak deniz alaka ve menfaatlerinin korunması düşüncesinin gelişmesi açısından da bu ve benzeri antlaşmalar büyük önem taşımıştır.

GENEL KAYNAKÇA

Akdes, N. K.: “Berberi Ocakları ile ABD Münasebetleri (1774-1916), Ankara Üniv. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, C. II, Ankara 1964.

Erhan, Ç.: *Osmanlı-Amerikan Siyasi İlişkileri (1776-1917)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2000.

Erol, M.: “Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785-1816)”, İÜEFD, 1979, S. XXXII.

Miller, H. (Ed.): “Treaties and Other International Acts of the United States of America”, Volume 2, Documents 1-40, Washington DC, 1931.